

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію М.О. Фанта "*Складнопідрядне речення з підрядним часу в ранньонімецькій мові: структурний та функціональний аспекти*" [Житомир: ЖДУ ім. І. Франко, 2016. – 224 с.], подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Рецензована праця вигідно вирізняється своєю зверненістю відразу до двох галузей мовознавства – синтаксису та історії мови. На фоні того, що останнім часом кількість синтаксичних розвідок помітно зменшилася, можна стверджувати, що вона є однією з небагатьох праць, у яких об'єктивуються проблеми граматичного ладу мови.

Як відомо, синтаксичні студії пройшли у своєму поступальному розвитку всі стадії наукового освоєння мови (структуралістську, генеративну, психологічну, формально-логічну, семантико-синтаксичну, прагмасемантичну та ін.), які сумісними зусиллями майже вичерпали ресурс у вивченні феномену "речення". Однак цього не можна сказати стосовно осягнення речення в його історичній перспективі. Перебування історичного синтаксису на периферії академічних і теоретичних граматик не є виправданим ні з точки зору тенденцій у розвитку мови, ні з точки зору новітньої парадигми мовознавства.

Робота М.О. Фанта якраз і спрямована на заповнення цієї епістемічної лакуни, що свідчить про її беззаперечну **актуальність**, яка визначається загальним інтересом лінгвістики до когнітивної та комунікативної функцій мови, котрі пов'язані з описом процесу мовотворення, закономірностей і механізмів реалізації речення в історичній спадщині тієї чи іншої лінгвокультури.

У центрі уваги цієї дисертації перебуває проблема структурно-функціонального опису складного речення з підрядним часом (СРПЧ) у ранньонімецькій (рнвн) мові.

Слід зазначити, що складне речення – далеко не простий об'єкт аналізу. Не простий він уже в силу того, що жодна синтаксична робота не обходить його своєю увагою. І це не випадково, оскільки саме воно є началом начал надфразових єдностей і, відповідно, всієї текстової матерії. Складне речення виявляє

значні розходження поглядів, висуває численні теоретичні проблеми, ставить дослідника перед необхідністю пошуку нових методів і підходів у дослідженні мови та мовлення.

До таких проблем належить і необхідність осмислення феноменології речення в категоріях генеративної парадигми лінгвістики. При цьому нове осмислення потребує не тільки складне речення сучасних природних мов, а ще більшою мірою "старе" речення – те, що використовувалося у стародавні часи, бо якраз такий підхід може пролити світло на еволюцію людського мислення, на динаміку ментальних процесів і, відповідно, ментальних схем, що в різних діахронічних зрізах по-різному виводяться на реченнєву поверхню.

Вельми позитивним моментом роботи є ув'язка складного речення з категорією часу, яка разом із простором, причинністю, релятивністю, якістю, кількістю та ін. складає онтологічну основу буття людини в мові, а мови – в людині. Як відомо, категорія "час" є формою існування матерії, що маркує тривалість буття, яка, на відміну від іншої форми її існування – простору, знаходить свою системну фіксацію в мові. Час був і залишається базовою категорією для багатьох "немовних" дисциплін, а також для лінгвістики, де він вивчається в основному під кутом зору граматичної парадигми часових форм дієслова.

Час – це ключ до розуміння світу і водночас ключ до розуміння мови. На це вказував Ф. де Соссюр: „Означающее, являясь по своей природе воспринимаемым на слух, развёртывается только во времени и характеризуется заимствованными у времени признаками: а) оно обладает протяжённостью; б) эта протяжённость имеет одно измерение – линию. От него зависит весь механизм языка”¹. Варто підкреслити, що Ф. де Соссюр обмежував вплив реального часу на мову лише сферою звукової оболонки, вважаючи, що такого впливу не зазнає семантика. Фактично це питання вирішується в лінгвістиці в такий спосіб і дотепер.

Між тим час впливає й на мову – насамперед, на рівні граматичної (категоріальної) семантики. Як писав філософ і логік Х. Рейхенбах (Hans Reichenbach), „временной порядок возможен и в такой области, которая не имеет никакого

---

¹ Соссюр Ф., де. Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 103.

пространственного порядка, а именно – в сфере психического опыта человека”². Тож і автор представленого дослідження цілком вірно розвиває ідею того, як на лінійній осі реального часу взаємодіють семантична (функціональна) й формальна структури мови. Причому робить це в історичній ретроспективі, показуючи, як кількість (дві) і якість (презенс, претерит) рнвн. часових форм трансформуються разом із реченням часу в нову кількість і в нову якість.

Як наукова праця відповідного жанру ця дисертація відбулася завдяки вдало окресленій концепції та чітко розставленим акцентам у формулюванні мети й конкретизації дослідницьких завдань, які підкоряють собі всю її **архітектуру**, що послідовно й цілеспрямовано репрезентує систему функціонування рнвн СРПЧ у повній відповідності до усталених постулатів формальної логіки: "від простого до складного", "від відомого до невідомого", "від загального до часткового та від нього знову до загального". Цим постулатам суворо підпорядковуються всі рубрики та підрубрики роботи: теоретичні (розд. 1) і методико-методологічні (розд. 2) засади вивчення СРПЧ, структурно-мовний рівень його репрезентації (розд. 3). Вінчає ж роботу мовленнєвий рівень – комунікативно-функціональні характеристики СРПЧ (розд. 4).

Із огляду на внутрішній устрій СРПЧ автор методологічно коректно характеризує його в термінах системи з огляду на такі принципи, як ієрархічність vs лінійність, симетричність vs асиметричність, ізо- vs поліморфізм. Саме в такий спосіб виникає СРПЧ, в якій одна із двох парцел підкоряє собі іншу та утворює разом із нею складну синтаксичну одиницю за принципом "два в одному". Поєднуючись між собою за допомогою підрядного релятива, обидві вони трансформуються у трикомпонентне ціле (трином), а сама конструкція об'єктивується вже за принципом "три в одному".

Отож, вельми виправданим видається відведення особливого місця саме релятивним засобам як таким, що тримають всю конструкцію, бо якщо вилучити з неї конектор, то вона розпадеться – не буде ані часу, ані гіпотаксису, а будуть два простих речення. Це є, за влучним виразом А. Сеше, “потемна природа зв'язки”. Усвідомлюючи цю істину, автор цілком правильно ставить і вирішує

---

² Рейхенбах Г. Философия пространства и времени. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 322 с.

питання щодо номенклатури приєднувальних засобів рнвн, кількість яких порівняно з сучасною мовою значно менша (Додаток А).

Дослідження рнвн СРПЧ проводиться вперше, що й зумовлює **наукову новизну** цієї роботи. Зокрема, вона визначається й тим, що вперше в германському мовознавстві здійснено комплексний аналіз рнвн СРПЧ на засадах Ікс-штрих теорії. Вельми позитивним фактором новизни є той факт, що автор може записати на свій рахунок низку відкритих закономірностей щодо тенденцій вживання темпоральних маркерів (зокрема, сполучників), становлення структури гіпотаксису й змін у продуктивності вживання певного елемента конструкції.

Всі зазначені моменти дозволяють кваліфікувати дисертацію М.О. Фанта як самостійне, завершене лінгвістичне дослідження актуальної проблематики лінгвістики, яке відповідає сучасному рівню наукових знань. Підкреслюючи безперечну актуальність обраної теми, новизну й обґрунтованість висновків, належний науковий і методологічний рівень її виконання, слід окреслити деякі **зауваження**, що потребують додаткового висвітлення або пояснення.

1. У формулюванні новизни автор зазначає, що "вперше у вітчизняній германістиці здійснено комплексний аналіз структурних і функціональних особливостей СРПЧ на засадах Х-штрих-теорії" (с. 8). Тож хотілося б дізнатися: а в чому ж більша пояснювальна сила для синтаксису саме цієї теорії та генеративної парадигми в цілому порівняно з системно-структурною та порівняльно-історичною парадигмами, а – головне – порівняно з сучасною когнітивно-комунікативною, яка в галузі історичного синтаксису чітко доводить, що між способами і засобами аранжування складного речення і рівнем когнітивної еволюції етносу, а також когнітивними типами мислення існує чіткий причинно-наслідковий зв'язок³. Така закономірність є і буде цікавою для історичного синтаксису. Тим паче, що 4-й розділ – це фактично комунікативно-функціональний, а не трансформаційний аналіз. А яку експланаторність у цьому зв'язку нам пропонує генеративна парадигма?

---

³ Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.). – К.: ВЦ КНЛУ, 2003. – 327 с.

2. Серед п'яти завдань роботи лише одне закріплене за четвертим розділом. Таку диспропорцію вкрай важко пояснити. Важко пояснити і той факт, що решта чотири завдання закріплені за третім розділом, який називається "Структурні особливості складнопідрядних речень із підрядним часу". Тож виникає питання: а чи можливо відокремити структуру від семантики? І якщо можливо, то хотілося б дізнатися, яким чином це вдалося авторові? А якщо неможливо, то теж хотілося б дізнатися, чому він у своїх формулюваннях прагне приховати семантику речення за структурою речення, але при цьому стоїть на принципах семантичних критеріїв (с. 184) при систематизації темпоральних релятивів, стверджує первинність семантичного зв'язку над синтаксичним (с. 92) і весь § 3.2 присвячує семантиці часових реляцій? Проголошуючи двоєдність структурного і функціонального підходів до СРПЧ, М.О. Фант насправді дотримується триєдиного аналізу за алгоритмом "форма – зміст – функція". І це є методологічно правильно.

3. Проте не тільки структуралізм, але й лінгвістичний функціоналізм є невід'ємним від семантики, про що свідчить увесь четвертий розділ дисертації. Опис функціональних властивостей СРПЧ тут є домінантним (більше ніж $\frac{2}{3}$ загального обсягу). Разом із тим, зосередженість на функціях СРПЧ та їх сполучників (повторювальна, наративна, ініціальна, експресивна, спонукальна та ін.) – дещо ризикований крок дисертанта, бо ці функції є універсальними як для гіпотаксису в цілому, так і для природних мов. І як такі вони є добре відомими синтаксичній науці. Тут, очевидно, можна було б розглянути комунікативну/ий перспективу / динамізм, актомовленнєву специфіку, способи реалізації у надфразової єдності, право- та лівостороннє гілкування, когнітивну глибину рвнв СРПЧ тощо. Зрештою, можна було б приділити більше уваги аналізу СРПЧ під кутом зору заявленої у "Вступі" генеративної парадигми на засадах Х-штрих-теорії.

4. Перелік методів аналізу (КД – с. 8, АКД – с. 3) можна було б зробити більш продуманим. Так, один із методів в ньому називається "теорія принципів і параметрів Н. Хомського" – а чи існує така теорія взагалі? Насправді мається на увазі трансформаційний метод або Х-штрих-теорія (до речі, саме так їх далі в роботі автор і називає – напр., с. 55). Натомість, активно використовуваний у розділі 4 функціональний метод у цьому переліку взагалі не згадується.

5. Технічні зауваження:

- у структуруванні розділів і підрозділів має бути дві й більше конструктивних частини, а наявність у підрозділі 4.2 лише одного (§ 4.2.1) – композиційний нонсенс;
- всі кількісні дані наводяться в роботі лише у відносних цифрах (%), що не зовсім коректно, бо для повноти картини потрібні й абсолютні цифри, а їх, на жаль, немає в жодній таблиці (3.1, 3.4, 3.5, 3.7, 3.8, 3.9, 4.1, 4.2, 4.3);
- подекуди трапляються невдалі чи навіть дивні формулювання ("ад'юнктуватися" – с. 145, "гетерогенний склад" – с. 144, "ілокутивні умовні речення" – с. 58, "ілокутивний конектор" – с. 165 тощо).

Висловлені зауваження не торкаються основного змісту дисертації, не знижують її загальну позитивну оцінку та не піддають сумніву валідність отриманих результатів. **Достовірність** положень і висновків забезпечується опрацюванням достатнього для мети і завдань списку фахової літератури (264 позиції – із них $\frac{2}{3}$ іноземними мовами!) та ілюстративних джерел (63 позиції), застосуванням належних методів аналізу, за допомогою яких оброблено достатній обсяг матеріалу (3000 конструкцій).

Тож зі всією впевненістю можна говорити про певний внесок дисертанта в розвиток історико-граматичних студій у цілому та в теорію складного речення зокрема, у функціональну та комунікативну лінгвістики, а також в історію німецької мови, що, безперечно, складає вагоме **теоретичне значення** дослідження. З іншого боку, дисертація має й чималу **прикладну значущість**, бо її матеріали можуть знайти широке використання в навчальному процесі, в наукових розвідках студентів і аспірантів. Можуть вони бути використаними і в нормативних курсах із теоретичної граматики та історії мови, а також у спецкурсах лінгвістичної спрямованості та у практиці викладання німецької мови.

Оцінюючи дисертацію М.О. Фанта в цілому, зазначимо, що вона є зрілою та концептуально завершеною працею, яка, з одного боку, теоретично осмислює граматичні напрацювання германського мовознавства, а, з іншого, – представляє досліджуваний об'єкт в його історичній ретроспективі. Вона написана коректною мовою, гарно виконана в технічному відношенні, вирізняється продумані-

стю й добротною виконання. Її автор проявив себе вдумливим, серйозним і сумлінним дослідником, здібним до самостійного й творчого вирішення нагальних проблем лінгвістичної науки.

Автореферат є за своїм змістом ідентичним основним положенням дисертації, а фахові **публікації** повністю висвітлюють її основний зміст.

Отже, на підставі детального знайомства з текстом дисертації *“Складнопідрядне речення з підрядним часу в ранньонімецькій мові: структурний та функціональний аспекти”* вважаю, що вона за своїм духом і буквою повністю відповідає пп. 11–13 “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженому Кабінетом Міністрів України 24.07.2013 № 567, а її автор, **ФАНТ МИКОЛА ОЛЕКСАНДРОВИЧ**, цілком **заслуговує** на присвоєння йому наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету

А.М. Приходько

Підпис доктора філологічних наук,
професора **Анатолія Миколайовича ПРИХОДЬКА** засвідчую:

Вчений секретар
Запорізького національного технічного
університету

В.В. Наумик